

Tiit Lauk

**KANNATUSTE
RÜTMIKAS
RADA**

EESTI DŽÄSS RAUDSE EESRIIDE TAGA

Toimetaja: Lauri Suurmaa
Keeletoimetajad: Loone Ots, Ene Hanson
Kujundus: Lemmi Kuulberg
Küljendus: Erje Hakman

Illustratsioonide allikad: näidatud fotode all; ülejäänud autori kogust

Kaanefoto: Start on antud! XIII džässifestivalil osalejate rongkäik ehk *street parade* Tallinna vanalinnas. Ees sammub Leningradi diksiländansambel Neva Jazz Band. V. Ulasevitši foto. Eesti Filmiarhiiv.

© Autor ja kirjastus Argo, 2019
ISBN 978-9949-607-91-4
Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

SISUKORD

DŽÄSSMUUSIKUTE KOLGATA TEEDEST.....	12
EESTI 1945–1968 (<i>Andres Adamson</i>)	17
DŽÄSS JA POLIITIKA.....	23
Džäss Nõukogude Venemaal	26
Pilk läände	30
Džäss ja „organid“	36
EESTI DŽÄSSIMEHED PUNAARMEES	40
TALLINN.....	44
Eesti Raadio džässorkester	45
ENSV Riikliku Filharmoonia džässorkester, 1944–48	48
Kuldne Seitse	55
Teisi Tallinna orkestreid	57
Emil Laansoo Vabariikliku Noorte Maja džässorkester.....	59
Rütmikud, 1947–49	61
Emil Laansoo Eesti Raadio instrumentaalansambel	62
Mickey's	64
Kalinini rajooni kultuurimaja tantsuorkester	70
Horre Zeigeri bigbänd	70
Swing Club, 1947–57	75
Koolide orkestrid	83
Kunstiinstituudi orkester Junior	86
Integraal Jaan Rannapi juhendamisel	88
Metronoom.....	90
Eesti Raadio Kergemuusika Orkester	94
Synthesis	96
Aare Rütli orkester	97
Collage, 1966–1979.....	98
Tallinna Vineeri- ja Mööblikombinaadi orkester	100
Tallinna Haljasalade Trusti orkester.....	100

Ansambel Baltika	101
Tallinna Tuletõrjemaja orkester	102
Loksa orkestrid	103
TARTU	104
Volga ja Võit	105
Tartu Riikliku Ülikooli kohviku kvartett.....	108
Kaseke	109
Tarvas	110
Koolide tantsuorkestrid	110
Tartu kõrgkoolide orkestrid.....	117
Tartu linna kultuurimaja orkester	122
Tervishoiutöötajate Maja orkester.....	123
HARVLEK.....	123
Tartu Tööstuskombinaadi noorteorkester ja Paul Krooni teised orkestrid	132
Tartu rajooni kultuurimaja orkestrid	135
Tartu Ametiühingute Kultuurihoone orkester	138
MULGIMAA JA VILJANDI.....	142
Abja keskkooli orkester	143
Eerik Ohtla tantsuorkester, I (1951–1953) ja II koosseis (1953–1971).....	144
Viljandi Tarbijate Kooperatiivi klubi ansambel Dixieland	145
Viljandi Metsatööstuskeskuse klubi ansambel HOS, 1960–64	146
Viljandi Tarbijate Kooperatiivi klubi ansambel.....	146
Viljandi I keskkooli ansambel, 1964–1965	147
Restoran Viljandi ansambel ja RAMAX.....	147
Mõisaküla	149
JÄRVAMAA	153
RAPLA	156
VÖRU.....	158
Uut sõjaeelsest ajast	158
KKK, Võru rajooni kultuurimaja estraadiorkester ja Exprompt.....	159
NEO.....	163
VALGA	164
IDA-VIRUMAA.....	166
Kohtla-Nõmme Okay ja Rütmi.....	167
Ants Raametsa orkestrid Kiviõlis.....	169
Kohtla-Järve rajooni kultuurimaja orkester Lepton.....	171

LÄÄNE-VIRUMAA JA RAKVERE.....	172
LÄÄNE-EESTI JA SAAREMAA	178
Pärnu.....	178
Sindi.....	182
Vigala.....	182
Saaremaa.....	184
ISIKSUSED	187
Lauljad.....	187
Dirigendid.....	194
Veel muusikuid	204
PILLIDEST	235
REPERTUAARIPOLIITIKAST	241
DŽÄSSIHARIDUSEST.....	245
DŽÄSSIFESTIVALIDEST.....	251
Tallinna festivalid	252
Tartu festivalid	268
EESTI DŽÄSSI VABA ARENGUAJA JÄRELLAINETUS	276
Eesti džässmuusikud Soomes	276
Eesti džässmuusikud Rootsis	282
Järellainetuse ulatusest	298
KOODA	303
LISAD	305
Lisa 1.....	305
Lisa 2.....	306
Lisa 3.....	308
Lisa 4.....	309
Lisa 5.....	310
Lisa 6.....	311
Lisa 7.....	311
KASUTATUD LÜHENDID.....	315
ALLIKAD	316
Trükised ja käsikirjad	316
Lingid	318
Arhiividokumendid	318
Intervjuud.....	319
HELIKANDJATE INFO	320
ISIKUTE REGISTER	322

Jälgides džässi kui muusikažanri ajalugu üldse, on Eesti džässi lugu küllaltki pikk ja sündmusterohke. Kuid alakem algusest. Esimese džässmuusiku aule pretendeerivad džässi sünnimaal Ameerikas päris mitu meest:

- trompetisti ja bändijuhi Nick LaRocka¹ hauaplaadil on kiri *World first jazzman*,
- New Orleansis sündinud pianist, helilooja ja laulja Jelly Roll Morton² väitis džässiajakirjale Dawn Beat antud intervjuus: „Džässi mõtlesin 1901. aastal välja mina, mitte W. C. Handy!“
- William Christopher Handy³, keda USA-s tunti kui bluusi isa (*Father of the Blues*), kinnitas omakorda, et 1905. aasta paiku Memphises kõlanud muusika ei erinenud oluliselt New Orleansi omast. „Enne 1917. aastat me ei teadnud, et ka New Orleansis mängiti seda muusikat. Iga tsirkuseorkester mängis sedamoodi!“ (Berendt 1999: 21).

Meil Eestis on asi palju lihtsam: esimesed teadaolevad katsed seda uut ja huvitavat muusikat avalikkuse ees mängida tehti Tallinnas 1918. Esimesteks pääsukesteks olid tollase saksa gümnaasiumi koolipoisid eesotsas Konstantin Paalse ja Kurt Strobeliga. Juba 1925 alustas Tallinnas meie esimene kutseline džässbänd The Murphy Band. Järgneva peaaegu paarikümne aasta jooksul tegi meie džäss läbi tormilise arengu, jõudes tegelikult nullpunktist arvestatava rahvusvahelise tasemeni, mida kinnitavad nii Soome džässiajakirja Yam muusikakriitikud⁴ kui ka Rootsi autoriteetseimas džässiajakirjas Orkester Journalen ilmunud artiklid⁵. Eraldi esiletõstmist väärivad džässikontserdid, millest viis esimest⁶ toimusid enne Nõukogude Liidu anneksiooni, järgmised juba võõrvõimude karmi pilgu kiuste: Priit Veebeli viimane kontsert Tallinnas septembris 1940 ja Tartu kontsert kevadel 1941 Nõukogude okupatsiooni ajal ning Hans Speegi kontserdid Tallinna

¹ Dominic James ehk Nick LaRocca (1889–1961), varase džässi tuntumaid kornetiste ja trompetiste, Original Dixieland Jass Bandi juht.

² Jelly Roll Morton (1890–1941) rõhutas oma kreooli päritolu, väites, et tema sünnijärgne nimi oli Ferdinand Joseph LaMothe (kirjutatud ka Lamothe).

³ William Christopher Handy (1873–1958), Ameerika bluusihelilooja ja -mängija, „bluusi isa“.

⁴ Estniska stjärnmusiker här! YAM, 1943, nov-dets, lk 12; Jaakko Vuormaa bildar eget band! YAM, 1944, jaan, lk 6, ja Swingson & Artie recensera ... YAM, 1944, veebr-märts, lk 7.

⁵ Estnisk swing. *Orkester Journalen*, 1944, sept, lk ja artikli autor teadmata.

⁶ Neli neist toimusid Tallinnas, kolmas aga Viljandis. Tõenäoliselt oli kontserte rohkemgi, kuid teiste kohta puuduvad täpsed andmed (Lauk 2010: 135).

varieteeteatris Plaza ja Jaak Allmere juhitud Pärnu kontsert juba Saksa okupatsiooni all.

Mis jäi kõigest sellest järele karmides sõjajärgsetes oludes? Poliitiline sallivus, mis sai nõukogulikuis kultuuriruumis džässmuusika staatuse kujunemise põhiteguriks, oli madalaim hilisstalinismi ajal. Eriti taunitavaks muutus džäss pärast ÜK(b)P Keskkomitee 1948. a. 10. veebruari otsust, kui džässis hakati nägema nõukogulikule ideoloogiale sobimatut „imperialistlikku“ muusikat. Nii on džäss omal moel kaasa teinud kõik meie riigile 100 aasta jooksul poliitilistes tõmbetuultes osaks saanud muutused. Sellesse aega mahuvad nii vaba arengu perioodid aastast 1918 juunini 1940 ja uuesti alates vabariigi taastamisest 1991 kuni tänase päevani. Sinna mahuvad rasked sõja- ja okupatsiooniaastad ning keeruline nõukogulikust ideoloogiareeglitest tingitud „ellujäämiskursus“ nn raudse eesriide⁷ taga. Berliini müüri, raudse eesriide viimase sümboli langemisest 1989 on tänaseks möödunud juba peaaegu inimpõlv. Paras aeg analüüsivaks tagasivaateks – siis toimunu on veel piisavalt selgelt meeles, samas võimaldavad möödunud aastakümned vaadata ajastule liigsete emotsioonideta.

Sõjaeelse Eesti džässielu olen käsitlenud uurimuses „Džäss Eestis 1918–1945“⁸. Siinses teoses keskendun eelkõige järgmisele, ekstreemselt karmile ajajärgule, mida võiks ka nimetada „Eesti džäss raudse eesriide taga“. Ajapiirideks olen seadnud vahemiku II maailmasõja lõpust 1945 kuni Praha kevade ja NSV Liidu nn sulaaja sümboolse lõpuni 1968. Sel aastal toimusid kogu Euroopat vapustanud poliitilised sündmused Tšehhoslovakkias. Neist lähtus, et sama aasta oli omaette märgilise tähendusega ka meie džässmuusikuile: keelati ära Tallinna rahvusvaheline džässifestival, mis oli omandanud liiga palju tähelepanu läänemaailmas. Nõnda algas džässile uus ligi paarikümne aasta pikkune poolpõrandaalne ajajärk. Ametlikult küll otsest keeldu ei olnud, aga poliitiliselt ebasoovitavate suuremate ürituste toimumiseks luba ka ei antud⁹. Kõnealuse perioodi iseloomustamiseks õnnestus tänu ERR-i arhiivile leida ka mõningad tollast taset iseloomustavad lindistused. Sest rääkida muusikast ilma seda kuulamata on sama, kui süüa maitset tundmata. Aega arvestades ei ole meil paraku ühtegi näidet toonasest parimast svingorkestrist Kuldne 7 ja veel mõnestki kuulamist väärinud muusikust/orkestrist. Võimalikult asjakohase valiku lisasin uurimuse lõppu kahe CD-na, millelt võib kuulata teatavat läbilõiget ajastu džässist. Siinkohal oleks õige koht tänada toonaseid Eesti Raadio muusikatoimetajaid, kes vaatamata riskile

⁷ Väljendi „raudne eesriie“ võttis kasutusele Winston Churchill, öeldes oma 5.03.1946 USA-s Fultoni peetud kõnes, et Stettinist Balti mere ääres kuni Triesteni Aadria mere ääres läheb raudne eesriie risti läbi Euroopa.

⁸ Lauk 2010.

⁹ Toona pidi isegi tantsuõhtu (ja seal mängitav repertuaar) olema registreeritud ja vastavalt ametkonnalt loa saanud, mis siis rääkida suurematest ettevõtmistest.

julgesid „õigete“ lintide vahele pista ka mõnedki säilitamiseks mittelubataud linnid. Tänu teile!

Eesti džäss, nagu kogu kultuurielu tervikuna, oli kannatanud sõja ajal võõrvõimude hoolimatu suhtumise läbi: mõlemad sõjardriigid, nii NSV Liit kui ka Saksamaa, pidasid vajalikuks täiendada oma armee ridasid suurtükilihaga allutatud riikide kodanike hulgast. Džässmuusikud kuulusid üldiselt just nooremate, see tähendab sõjaväekohustuslastest meeste põlvkonda. Nii sattusid nad kesida, kes lääne poole rindejoont. Suur osa siiajäanuid, kel õnnestus mobilisatsiooni vältida, kuid kes ei soovinud uuendada tutvust nõukogude korruga, leidis võimaluse emigreeruda. Neil, kes kas õnnetu juhuse või enda sinisilmsuse tõttu Eestisse jäid, tuli mõndagi üle elada.

Avaldan tänu kõigile, kes selle raamatu valmimisele on kaasa aidanud! Eriti soovin tänada järgmisi inimesi: Andi Harju, Jaan Rõõmus, Jaan Rannap, Mikk Mutso, Arthur Seppern, Märt Karmo, Raimo Tappo, Aarne Vahuri, Rein Liiv, Rein Viira, Martin ja Monica Westin, Riho Leppoja, Kristiina Kass, Ants Loos, Roger Bergner, Aarne Vutt, Aadu Birnbaum, Silvi Jansons, Iivo Hakkaja, Tiit Juurikas, Indrikis Veitners, Uno Schultz, Helju Meriste, Agu Sisask, Arvo Stoltsen, Andres Klemet, Ilmar Tõnisson ja kõik teised, keda ma oma küsimustega tüütasin.

Täna riiklikku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu“, kultuuriministeeriumi, Eesti Autorite Ühingut, MTÜ-d Eesti Muusikaharidus, Korporatsiooni Sakala, Üliõpilasseltsi Liivika, MTÜ-d Neeruti selts, Eesti Rahvusarhiivi, Eesti Rahvusringhäälingut, Sihtasutust Virumaa Muuseumid, Võrumaa, Saaremaa, Haljala ja Sindi Muuseumi.

DŽÄSSMUUSIKUTE KOLGATA TEEDEST

Paljudel džässmuusikutel seostub nõukogude korra kehtestamine Eestis põhjendamatu vägivallega nende isiku, aga sageli kogu nende perekonna suhtes. Kannatasid need, kelle pereliikmeid oli keegi olnud Eesti armee või politsei ohvitser või pidanud mõnd teist sarnast ametit, olnud Kaitseliidus või Naiskodukaitses. Haavatavad olid ka töösturite ja ärimeeste lähedased.

Tallinna muusikuist kannatasid repressioonide all näiteks Kõlarite ja Raudmäede pered¹, Pärnust kogu Ojakäärude pere², Valgast Voldemar Kattai ja Võrust Vorkuta söekaevandustesse saadetud Karl Juurikas, kui tuntumaid meenutada. Ka mobilisatsioonireha oli tihe, kuigi muusikuoskused võisid rindele saatmisest päästa. Paljudel džässmuusikutel polnud siiski õnne orkestritesse sattuda (sobisid ka puhkpilliorkestrid, mida oli oluliselt rohkem). Mitmed, nagu Longhairsi klarnetist Jüri Teng, sama koosseisu kontrabassimängija Sulo Vedro või džässientusiast ja -teoreetik Henry Ambel, hukkusid tööpataljonides. Osa jäi lihtsalt teadmata kadunuks.

Lihtsam polnud ka siiajääjate saatus – kui algul õnnestus Saksa sõjaväega seotud orkestrites mängides end rindele saatmisest päästa, ei aidanud selline kavalus sõja edenedes, kui sakslaste sõjaedu kadus. Paljud muusikud sattusid rindele. Neil, kel oli õnne rinderongist pääseda, tuli aga peatselt teha uus raske valik: jääda kodumaale või siirduda eksiili. Hulk kunstiinimesi, džässmuusikud nende seas, valis äramineku. Ajaloolase Andres Adamsoni andmeil lahkus Eestist umbkaudu neljandik intelligentsist. Neid aga, kes kas oma sinisilmsuse tõttu või mõnel muul põhjusel siia jäid, ähvardas Saksa võimudega tehtud „koostöö“ eest pikk karistusaeg külmal maal.

Vaadagem paari iseloomulikumat ja dokumenteeritud juhtumit.

¹ Pääsesid vaid Kuldse Seitsmega Narva-Jõesuus olnud Erich Kõlar ning Ülo ja Lembit Raudmäe.

² Valter Ojakääru isa arreteeriti oktoobris 1944, teised pereliikmed, v.a Valter, keda hoiatati (Ojakäär 2008: 251), küüditati märtsis 1949.

Külmale maale võis jõuda isegi formaalse põhjusega. Nii juhtus Tartus 1930ndail džässmuusikuna alustanud Kaarel Tuberikuga³. Sattunud mobilisatsiooniga evakueeritavate sekka, elanud üle laevahuku ja osaliselt Leningradi blokaadi (pill oli tal õnneks kogu aja kaasas ja jäi ka alles), jõudis ta isegi Tšeljabinskisse, kus arvati asutatavasse ENSV Riiklikesse Kunstiansamblitesse. Eesti esindajale Johannes Semperile see millegipärast ei sobinud ja ta saatis Tuberiku hoopis Eesti diviisi mobilisatsioonipunkti. Siin sai Tuberikust, suuresti tänu heale pillimängu- ja suhtlemisoskusele (ning säilinud pillile) 917. polgu „kulturnik“. Ta organiseeris tantsuorkestri ja koori, hankis noodid ja korraldas esinemised. Valekaebuse põhjal (mille kaebaja uurimise käigus tagasi võttis!) arreteeriti Tuberik 8.09.42 ja saadeti Ivdeli vangilaagrisse. Surmast nälga ja kurnatusse pääses mees üle noatera: Ivdeli laagrite kultuuribrigaadide juht, kuulus helilooja Aleksandr Varlamov (muide samuti vang!) taotles tema toomist orkestri juurde. Pärast hädatarvilikku kosumist võeti Tuberik vangilaagri orkestrisse. Sealnegi elu polnud meelakkumine, kuid võrreldes teiste vangide omaga siiski oluliselt kergem. Laagri „kultbrigaad“ pidi andma kontserte küllaltki suurel maa-alal. Näiteks novembris 1945 kestis ringreis 13 päeva ühest laagripunktist teise, läbiti üle 70 km. Kogu tee tuli minna läbi paksu lume jalgsi, pillid ja muu vajalik käe otsas. „Kultbrigaadi“ ja orkestri tasemest annab ettekujutuse fakt, et 1949 lavastati Issaak Dunajevski operett „Vaba tuul“. Tuberik märgib, et menu oli tohutu. Pole ka ime – kõik osalejad olid ju „riigireetureist“ professionaalid.

Veidi pärast vabanemist vajas Tuberik elamisluba Kurganis⁴, kuhu talle oli pakutud head töökohta. Kohaliku NKVD ülem tundis Tuberiku ära, ütles: „Mina su kinni paningi!“ ja lisas: „Ma tean küll, et teil, eestlastel, polnud mingit süüd, kuid tookord oli niiviisi vaja!“ (Tuberik 1997: 54). Juhtumeid, kus ilmsüütu inimene sattus pikaks ajaks (Tuberik nt kaheksaks aastaks) laagrisse, sest „siis oli nii vaja!“, oli kümneid või lausa sadu.

Üksikutel õnnestus saatuse eest pääseda – Hendrik Juurikas elas rida aastaid valenime all, ja tal vedas, et keegi tema peale ei kaevanud (Jansons 2000: 178). Igor Graps pidi Hitlerjugendiga seotud mineviku pärast põgenema kodumaalt Lätist Eestisse.

Tihti sõitsid asumisele määratud meestele järele nende naised, kes polnud küll ise süüdi mõistetud, kuid kelle elu kodumaal oli sageli raskeks muutunud. Riho Pätsi tütar Leelo Kõlar eksmatrikuleeriti isa „suure süüteo“⁵ tõttu konservatooriumist ja õppeasutuse toonane direktor Bruno Lukk ei soovinud või lihtsalt ei julgenud teda tänaval isegi tervitada ... Leelo sõitis vabatahtlikult abikaasa

³ Toona oli tema nimi Laatspere, Siberist naastes võttis ta abikaasa nime (Tuberik 1997: 53).

⁴ Kurgan – linn Lääne-Siberis Toboli jõe kaldal, samanimelise oblasti pealinn. Endistel vangidel oli keelatud pealinnades töötada.

⁵ Riho Päts represseeriti kodanliku natsionalistina, viibis 1950–55 Vjatka sunnitöölaagris.

Erich Kõlari juurde Belaja Holunitsasse⁶, kuhu veidi hiljem, pärast teistkordset (!) küüditamist, jõudis ka Harry Kõlar. Kaarel Tuberiku abikaasa suundus samuti mehe asumispaika.

Ainsa teadaoleva erandina selles kurvas nimistus meenub orkestrijuht John Pori, kes tegi koostööd (nagu seda nõukogude ametlikus kõnepruugis väljendati) mõlema võimuga ja oskas sellest puhta nahaga välja tulla. Näide tema mõtteosavusest-laveerimisoskusest: kohe pärast nõukogude korra kehtestamist suvel 1940 asutas ta Punalipulise Balti Laevastiku Maja džässorkestri, mida juhatas 1. juulini 1941 (Ojakäär 2003: 127). Augustis 1941 eksisteeris tema juhatusel mõnda aega ka Eesti Draamateatri džässorkester. Edasi sai Porist restorani Gloria orkestri juht. Mõnda aega mängis ta ka raadios Landessender Reval Tanzkapelle's⁷ saksofoni.

Kui Punaarmee lähenes ja võimuvahetus taas terendama hakkas, läks Pori tagasi Gloria restorani täiskohaga orkestrijuhiks. Vältimaks mobilisatsiooni (Tallinn oli küll „vabastatud“, kuid sõda kestis edasi), vormistas ta orkestri Tallinna Raudteelaste Klubi hingekirja – raudtee teenistujaid sõttaminek ei ähvardanud. Vastutasuks mängis orkester klubi üritustel paar korda kuus tasuta.

Selliseid osavaid poliitilisi manipulaatoreid oli üksikuid, suurem osa muusikuid pidi leidma ellujäämiseks muid võimalusi. Tavaliselt mängiti mõnes orkestris või asutati uues elukohas ise orkester. Nii sai Kaarel Tuberikust Kurganis asumisel olles kohaliku kino orkestri kunstiline juht (Tuberik 1997: 58)⁸. Evalt Turgan⁹ mängis Magadanis asumisel olles¹⁰ kohalikus teatris (Ojakäär 2000: 128).

Neist aegadest on mõistetavatel põhjustel alles vaid väga üksikuid fotodokumente. Vangidel ei tohtinud ju fotoaparaate olla ja kui kellelgi olnukski, olnuks vangilaagrite olude jäädvustamine igal juhul keelatud. Siiski on säilinud foto Vorkuta vangilaagri orkestrist, kus mängisid ka eestlased Jüri Raamets ja Karl Juurikas.

Belaja Holunitsas asutasid vennad Kõlarid nii puhkpilliorkestri kui ka tantsuansambli ja juhatasid neid, pianistina osales seal Leelo Kõlar (Viller 2012: 111). Siin olid eestlased „ainult“ asumisele saadetud ja neist on olemas mõned fotod.

⁶ Tollal alev, praegu linn Venemaal Kirovi oblastis.

⁷ Landessender Reval oli saksa-eestikeelne propagandajaam, mis alustas Eesti Riigi Ringhäälingu asemel saateid 7.09.1941. Selle juures töötasid nii sümfooniaorkester kui ka tantsuorkester (Tanzkapelle). Viimast juhatasid Eduard Kurt, Priit Veebel, Leo Tauts ja Vladimir Sapožnin.

⁸ Kino orkester pidi mängima iga seansi eel umbes pool tundi meeleolumuusikat. Seda traditsiooni nägin veel aastal 1972 Volgamaa suurlinnades.

⁹ Evalt Turgan oli silmapaistev viiuldaja. Lõpetanud Tallinna konservatooriumi 1931, täiendas ta end Pariisis ja esines solistina nii kodu- kui ka välismaal. Koolipõlves oli ta nimeka Vivo-Bändi liige (Lauk 2010: 67).

¹⁰ Enne oli Turgan kandnud ära põhikaristuse: 7 a laagrit. Kodumaalt eemal oli ta a-ni 1957, kokku 13 aastat. <http://www.memento.ee/wp-content/uploads/2017/05/Memento-Raamat-2.pdf>. Alla laetud 12.03.2018.

Vorkuta laagri orkester. Paremalt esimene Karl Juurikas, vasakult teine Jüri Raamets Võrust. Enne sõda olla ta mänginud Tartu kino Ateen orkestris. Rohkem andmeid foto ja orkestrantide kohta ei ole õnnestunud leida.

Harry Kõlar on maininud, et nende orkestris mängiti isegi džässilugusid¹¹. Mõnelgi juhul olid eesti muusikud vägagi teretulnud ja neile tehti pärast sundasumisaja möödumist soodsaid tööpakkumisi. Enamik eelistas siiski naasta kodumaale, hoolimata siin ootavatest probleemidest. Sellegi kohta on tüüpnaide Kaarel Tuberiku elust. Kurganis, kus tal tekkis lühikese ajaga palju sõpru-austajaid, maksti talle orkestri juhendamise ja mängimise eest 1800 rubla, mis oli toona tõesti hea palk. Kodumaa kutse oli ometi tugevam. Pärast paari aastat Kurganis tuli Tuberik Tartu linna kultuurimajja 400-rublase palgaga osakonna-juhatajaks (Tuberik 1997: 58).

Kuidas osutus võimalikuks, et sellistes repressiivsetes oludes sündis Eesti rahvuslik džäss ja pandi alus ühele Euroopa vanimale džässifestivalile? Kehtinud kaksikmoraali tõttu ei maksa selle aja üle otsustada vaid ametlike, tihti infot moonutavate dokumentide põhjal. Nende pädevaks tõlgendamiseks on vaja sel ajal elanud inimeste mälestusi ja kommentaare. Peale tollaste muusikute ja muusikategelaste küsitlemise ja nende mälestuste-kommentaare ning olulisemate sündmuste salvestamise on siinse uurimuse eesmärk ka üldistada ja anda aja-järgule hinnang nii üldajaloolisest kui ka sotsioloogilisest aspektist. Džässi mängimine tähendas ju toona midagi hoopis enam kui oma muusikalise

¹¹ Intervjuu Jaak Villerile 28.01.2010.

Belaja Holunitsa tehaseorkester proovi tegemas. Paremalt teine Erich Kõlar, klaveri taga Leelo Kõlar ja saksofoniga Harry Kõlar. Leelo Kõlari kogu.

lemmikžanri harrastamist. Džässilembus omandas ühiskonnas erilise tähenduse, kujunedes teatud (sisemise) vabaduse ja protesti sümboliks. Kuna osa eesti tippmuusikuid sõja tõttu emigreerus, on asjakohane heita uurimuse lõpus pilk ka nende edaspidisele saatusele. Siin on mulle abiks olnud mitmed Soome, Rootsi ja Saksamaa džässiuurijad.

Alustada tuleb õigest otsast. Enne džässi toonase seisu juurde suundumist heitkem pilk 1945–1968 Eestis valitsenud olukorrale. Täna ajaloodoktor Andres Adamsoni, kes kirjutas järgneva ülevaate just selle raamatu jaoks.